

Prof. dr hab. Iwona Hofman

Instytutu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach

UMCS

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgra Ryszarda Ćwirleja, zatytułowanej „Media elektroniczne w Poznaniu (1927-1993). Społeczno – polityczne determinanty rozwoju „, wydruk, ss. 285.

Mgr Ryszard Ćwirlej przygotował rozprawę doktorską pod kierunkiem prof. dr.hab. Tadeusza Wallasa, promotorką pomocniczą jest dr hab. prof. UAM Dominika Narożna. Podkreślam nazwiska promotorów ze względu na fakt, że rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, Doktorant miękko przechodzi od narracji medioznawczej do politologicznej, a oboje Promotorzy mają powszechnie znany dorobek w zakresie zaproponowanych ujęć badawczych. Autor rozprawy wyjaśnił powody zainteresowania się tematyką, wskazując z jednej strony na własne doświadczenia zawodowe, z drugiej - widoczną lukę poznawczą zdiagnozowaną na poziomie braku literatury przedmiotu, a w konsekwencji braku wiedzy wśród studentów kierunków dziennikarskich na temat historii, statusu i uwarunkowań funkcjonowania mediów elektronicznych w Poznaniu. Przekonująco brzmią w tym kontekście zawarte we Wstępie i słowie „Od autora” wyjaśnienia przebiegu kariery zawodowej mgra R. Ćwirleja (od dziennikarza telewizyjnego w Katowicach do szefa programowego poznańskiego Radia Merkury) i wpływu doświadczeń osobistych oraz zawodowych na profile prowadzonych przez Niego zajęć warsztatowych na Wydziale Nauk Społecznych, obecnie – na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM.

Uzasadnienie wyboru tematu jest logiczne, aczkolwiek warto zaznaczyć, że badania historyczne mediów publicznych i regionalnych prowadzone są przez wielu badaczy niewymienionych przez Doktoranta, przykładowo : Jan Załubski, Bogumiła Kosmanowa, Krzysztof Gajdka, Rafał Śpiewak, Maria Rótkowska, Lidia Pokrzycka, Rafał Habielski, Evelina Kristanova. Badacze ci, zajmowali się stanem mediów regionalnych w różnych obszarach geograficznych, dążąc do uogólnień lub formułując swoiste rekomendacje dla kolejnych reformatorów mediów publicznych. Wydaje się, że mgr R. Ćwirlej także dąży do uogólnienia problematyki, wykorzystując casus mediów poznańskich, bo przecież analizowane przez Doktoranta uwarunkowania ustrojowe, społeczne i kulturowe są wspólne dla tego segmentu mediów. Pozytywnie oceniam fakt, że już we Wstępie Autor przywołuje wybrane przez siebie prace historyczno – medioznawcze dotyczące rozwoju rynku mediów w Poznaniu.

Tytuł pracy jest w pełni odpowiedni do przyjętych założeń badawczych i zgodny z treścią rozprawy. Zanim przejdę do oceny celu badawczego i hipotez, skonstatować muszę pewną rozbieżność podanych cezur czasowych. Tytułowa, lata 1927 – 1993, ma swoje uzasadnienia dzięki analizie uwarunkowań prawnych i społecznych przedstawionych w rozdziale VI; jednakże mgr R. Ćwirlej kilkakrotnie podkreśla, m.in. we Wstępie, rozdziale VI i Zakończeniu, że cezura obejmuje lata 1927 - 1989 i de facto analiza ten okres obejmuje.

Problem badawczy został określony jako :”proces zmian oraz ich determinanty, którym podlegały publiczne media elektroniczne w Poznaniu, czyli poznańskie radio i poznańska telewizja, w całym

okresie swojego funkcjonowania, to jest od momentu powstania aż do 1989 roku, czyli do rozpoczęcia przemian zachodzących w całym państwie polskim i we wszystkich instytucjach. Aby być precyzyjnym” - dodaje Autor rozprawy – „przedmiotem badań są przemiany, którym na przestrzeni lat podlegały wszystkie stacje i rozgłośnie w Polsce, jednak autor skupił się na dwóch poznańskich mediach publicznych” (s.17). Problem badawczy został sformułowany prawidłowo, ale konieczne jest wyjaśnienie rozbieżności cezury końcowej oraz uzupełnienie Zakończenia o wnioski modelujące kierunki przemian rynku mediów regionalnych. Jednocześnie, w innym miejscu, Autor podaje, że „celem pracy jest weryfikacja (...) hipotez badawczych” (s.21); uważam, że celem pracy jest realizacja badań, analiza procesów, itd. I sugeruję zastosowanie w tym zdaniu ujęcia metodologicznego. Mgr R. Ćwirlej założył hipotezę ogólną i dwie hipotezy szczegółowe, co jest poprawne pod względem merytorycznym i metodologicznym. W hipotezie ogólnej założył, że „zmiany zachodzące w mediach elektronicznych (...) są czynnikami towarzyszącymi permanentnie rozwojowi takich instytucji medialnych jak radio i telewizja”, a w szczegółowych niejako rozwarstwił rodzaje zmian na „ewolucyjną” (programową i technologiczną) oraz uwarunkowaną politycznie. W takim sformułowaniu hipotez wyraźnie widoczna jest interdyscyplinarność zagadnienia, któremu jest poświęcona rozprawa doktorska. Hipotezy szczegółowe są redundantne wobec hipotezy ogólnej, a wrażenie to potęguje wielokrotne akcentowane przez Doktoranta jakości i zakresu tych zmian, szczególnie we Wstępie i rozdziale III, IV, V.

W rozprawie doktorskiej przyjęto układ chronologiczny, co bardzo dobrze podkreśla cel pracy (nazwany „przedmiotem badań”). Cel badawczy i układ chronologiczny znajdują odzwierciedlenie w strukturze pracy. Strukturę tę tworzą: Wstęp, sześć rozdziałów, Zakończenie, Bibliografia, Wykaz tabel, map i rysunków, Wykaz fotografii, Aneksy. Struktura pracy jest prawidłowa i logiczna; umożliwia zachowanie rozdziału treści, co stanowi istotny walor narracji naukowej. Rozdział I, „Podstawy teoretyczne przeprowadzonych badań” odnosi się do kwestii terminologicznych w zakresie niezbędnym do zrozumienia dalszych opisów. W rozdziale tym Autor syntetycznie omawia podstawową literaturę przedmiotu, definiując trzy główne pojęcia: media, media elektroniczne, typy własności mediów. Ze względu na sygnalizowaną już interdyscyplinarność problemu, w rozdziale tym można także omówić funkcje mediów, bo te wpływają na zmienne określone w hipotezach badawczych, np. funkcje informacyjne a instrumentalizacja / polityzacja mediów elektronicznych. Ponadto, w rozdziale tym, warto zdefiniować system medialny i korelację agend medialnych i publicznych. Rozdział II, „Początki radiofonii” ma charakter historycznej prezentacji zagadnienia i jako taki stanowi bardzo dobry wstęp do rozdziałów III i IV; w tych właśnie rozdziałach, Doktorant, przyjmując za cezurę lata drugiej wojny światowej, wykazał wpływ zmiennych politycznych na status mediów elektronicznych (ta naukowa obserwacja dotyczy mediów publicznych w Polsce i na świecie). W gruncie rzeczy, można powiedzieć, że zarówno włączenie Radia Poznań do Polskiego Radia w 1933 roku, jak i uruchomienie poznańskiego radia lokalnego po II wojnie światowej w określonych warunkach politycznych, spowodowało znaczne ograniczenie funkcji radia do propagandy. Mgr R. Ćwirlej wykazał, że zmiany polityczne determinowały profil radia lokalnego. W tych rozdziałach można podać przykłady konkretnych działań cenzuralnych i rozpoznania ingerencji cenzury przez odbiorców. Rozdział IV, obejmujący lata rozwoju radia do 1956 roku jest ciekawy także dlatego, że Doktorant wprowadza nowe kategorie badawcze w podrozdziałach dotyczących obrazów medialnych wydarzeń „Czerwca 1956” w Radio Poznań i Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa. Kategoria „obrazu” nie została zdefiniowana, a jedynie za jej pomocą Autor pracy wykazał mechanizmy propagandowe i skuteczność oddziaływania wolnego słowa – dwa przeciwstawne

zjawiska możliwe do uchwycenia dzięki świadomości użytkowników mediów. Przy okazji, w tytule rozdziału IV, Poznań powinien być napisany wielką literą. Rozdział V, „Radio i telewizja po 1956 roku” jest istną „galopadą” przez trzy dekady rozwoju mediów poznańskich. Jeśli w rozdziale II wprowadzono krótki rys historyczny (2.1 „Pierwsze rozgłoszenie w Europie i w USA”), dlaczego zabrakło tego kontekstu w rozdziale V? ten, zaczyna się od powołania Komitetu do spraw Radia i Telewizji w 1951 roku i wprowadzenia cenzury przez powołanie instytucji Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk (powołany już w 1946 roku, intensyfikował pracę pod wpływem czynników politycznych, np. po tzw. Odwilży październikowej). W tym rozdziale Autor swobodnie omawia charakter zmian programowych wynikających z polityki państwa. Prowadzi śmiało wielowątkową narrację dotyczącą realiów funkcjonowania mediów publicznych w Poznaniu. Posługując się faktografią, jednocześnie wykazuje przyczyny utraty wiarygodności tych mediów i przyszłych żądań strajkujących robotników o wolność słowa i wolne media. Wywód historyczno – politologiczny zyskałby, gdyby wcześniej (w rozdziale I) zostały określone funkcje mediów. Bogaty poznawczo jest rozdział VI, „Specyfika przemian ustrojowych i ich wpływ na media elektroniczne”, zamknięty cenzurą 1989 roku (patrz, podrozdział 6.4; uwaga na niespójność dat określających cenzurę badań). Analiza problemu uświadamia czytelnikowi skalę trudności badaczy zajmujących się historią mediów (jako subdyscypliną nauk o komunikacji społecznej i mediach), która to historia jest warunkowana systemami politycznymi i przemianami społeczno – kulturowymi. Zarazem układ treści w rozprawie przekonuje, że mamy do czynienia z badaniami prowadzonymi w paradygmacie dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach. Nie tylko dlatego, że historia mediów znajduje się w opisie wnętrza dyscypliny, ale także dlatego, że przedmiot badań nadrzędny wobec zmiennych politycznych to media, a zastosowana metodologia może być uwspólniona dla dziedziny nauk społecznych.

Mgr R. Ćwirlej wykorzystał w badaniach metodę analizy historycznej, analizy porównawczej, a wskazał również metodę krytycznej analizy dyskursu (s.22). Warsztat badawczy w odniesieniu do dwóch pierwszych metod jest prawidłowy, nie budzi zastrzeżeń. Metoda krytycznej analizy dyskursu, moim zdaniem, nie ma tutaj zastosowania ze względu na syntetyczny, faktograficzny, opisowy charakter pracy. Dyskurs jako taki, zakłada analizę konkretnych przykładów w liczbie i typowości umożliwiających wskazanie zależności pomiędzy agendą publiczną/polityczną a agendą medialną.

Powracając do oceny zawartości merytorycznej rozprawy, rozdział VI i Zakończenie często „usprawiedliwiają” przesunięcie cenzury końcowej, ponieważ mgr R. Ćwirlej przedstawia w nich konstytutywne zmiany statusu mediów regionalnych w związku z uwolnieniem rynku mediów, zniesieniem cenzury instytucjonalnej, zmianami własnościowymi na rynku mediów, itd. Zakończenie nie zawiera stwierdzenia, czy założone hipotezy zostały zweryfikowane, ale z treści można wnioskować, że tak się stało.

Bibliografia w pełni odpowiada zakresowi problemu w wyborze ujęć Autora. Pozostałe elementy formalne, tj. przypisy i wykazy zostały przygotowane z należytą starannością. W języku rozprawy naukowej zauważam pewne naleciałości publicystyczne i z języka potocznego, co prawdopodobnie wynika z praktyki zawodowej Doktoranta. Bardzo dużą wartość poznawczą, źródłową mają wywiady przeprowadzone z czterema postaciami, ważnymi dla rozwoju mediów elektronicznych w Poznaniu tj. Piotrem Frydryszkiem, Wojciechem Biedakiem, Piotrem C. Kowalskim i Joanną Janiak, Jerzym Lorychem. Dołączenie tych wywiadów w Aneksach wzmacnia wartość pracy, podobnie jak bogaty, bardzo dobrze dobrany materiał ilustracyjny (skatalogowany w wykazach).

Rozprawa doktorska mgra R. Ćwirleja stanowi ciekawy przykład realizacji pasji naukowych wyrosłych na gruncie doświadczeń zawodowych. Niewątpliwie stanowi także uzupełnienie wiedzy o procesach przemian mediów regionalnych pod wpływem czynników politycznych i społecznych. Założone hipotezy są dość oczywiste, kategoria „ media elektroniczne” mogłaby zostać doprecyzowana (tradycyjne media elektroniczne), wyjaśnienia wymaga rozbieżność cezur, jednak - mimo trudnego balansowania pomiędzy tzw. obszarami stykowymi dyscyplin, Doktorant dobrze przedstawił problem badawczy. Wysiłek badawczy mgra R. Ćwirleja oceniam pozytywnie.

Konkludując, na podstawie obowiązujących przepisów prawa, wnoszę o dopuszczenie mgra Ryszarda Ćwirleja do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach.

Iwona Hofman

Lublin, 4 listopada 2024 roku.